

PRIVAČIOS KARIUOMENĖS: TEISINĖ AKLAVIETĖ

Akvilė Medvedevaitė, Aurelijus Meinoris

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto 3 kurso studentai

Saulėtekio al. 9, 10222 Vilnius

El. paštas: akvile.med@gmail.com; ameinoris31@gmail.com

Mokslinio straipsnio akademinė kuratorė doc. dr. Skirgailė Žalimienė

El. paštas: skirgaile.zalimiene@tf.vu.lt

Mokslinio straipsnio praktinis kuratorius doc. dr. Deividas Šlekys

El. paštas: deividas.slekys@gmail.com

Karo samdinių veikla prasidėjo dar antikos laikais, o bėgant laikui šis fenomenas toliau vystėsi. XX a. antroje pusėje karo samdiniai pakeitė savo formą siekiant adaptuotis prie teisinio reglamentavimo. Kylant naujiems konfliktams vidurio rytuose bei Afrikoje, valstybės pradėjo samdyti privačių karinių kompanijų specialistus, atlikti įvairias karinio pobūdžio užduotis, kurias įprastai atlikdavo valstybinių kariuomenių personalas. Vis dėlto, vykstant minėtiems pokyčiams naujoji karo samdinių forma aplenkė tarptautinių teisių reglamentavimą, dėl ko šiuo metu egzistuoja daug neišspręstų juridinių klausimų. Todėl šio darbo pagrindinis tikslas yra moderniuoju karo samdinių – privačių karinių kompanijų (PKK) kontraktorių veiklos ir teisinės problematikos apžvalga, atkreipiant dėmesį į bandymus suregulmentuoti PKK tarptautiniu lygmeniu, bei atskirų valstybių kaip JAV ir PAR nacionalinius teisės aktus susijusius su šia veiklos forma.

War mercenaries can be traced back to the ancient era and it still survives to this day, though its form and means of use have significantly changed in the second part of the 20th century in response to changes in international law. Numerous countries nowadays are employing these modern mercenaries to replace their soldiers in many military roles. Due to the rapid spread of private military companies (PMC) and the number of contracts granted to them every year, a major concern has been raised, and until this day there are no clear international law documents that regulate the activities and define the legal status of these military contractors. Because of this, the question of PMC's is seemingly in a grey zone of law. The main aim of this paper is to examine the trends of PMC's, and the existing efforts to properly regulate them both on international and national levels.

Išvadas

Po 2007 m. rugsėjo 16 d. incidento Irake, kurio metu „*Blackwater Security Consulting*“ firmos (dabar žinomos *Academi* vardu) samdiniai per kilusį incidentą nukovė 17 Irako piliečių, pradėta intensyviai kalbėti apie privačių karinių kompanijų (toliau – PKK) fenomeną, jų statusą teisine prasme. PKK teisinis statusas ilgą laiką nebuvo aiškiai apibrėžtas nacionaliniuose ir tarptautiniuose teisės aktuose, o tai sukėlė didelius sunkumus bandant sureguliuoti veiklą tarptautiniu lygmeniu ir sprendžiant baudžiamosios teisės taikymo klausimus karo nusikaltimus įvykdžiusių PKK kontraktorių atžvilgiu. Šiuo metu pasaulyje vis dar nėra vieningo ir tvirto teisinio reglamentavimo PKK kontraktorių atžvilgiu, todėl kyla tam tikri teisiniai ir politiniai iššūkiai – pavyzdžiui, PKK kontraktoriai skirtingose jurisdikcijose suprantami ir vertinami nevienodai. Atsižvelgiant į sparčiai besiplečiančią karo pramonę, augantį privačių saugumo ir karinių paslaugų teikiančių PKK skaičių ir naujai kylančius konfliktus pasaulyje, būtina pradėti kurti vieningą teisinę sistemą, reglamentuojančią PKK veiklą. Taip pat reikia pripažinti, jog Lietuvos teisės sistema nėra išimtis ir Lietuvoje vis dar nėra plačiai kalbama apie tokį reiškinį, kaip PKK veikla, nors Lietuvos piliečiai, atlikę tarnybą Lietuvos kariuomenėje yra paklausūs užsienio PKK rinkoje. Atsižvelgiant į tai, nagrinėjama tema yra itin aktuali mūsų nacionalinei teisės sistemai. Šio **darbo aktualumas** slypi minėtoje problematikoje, su kuria yra susiduriama teisės doktrinoje siekiant aiškiai apibrėžti PKK veiklos specifiką ir asmenų, besiverčiančių šia veikla, statusą. Nors ir egzistuoja kitų valstybių nacionalinių dokumentų, bandančių apibrėžti PKK statusą, tačiau nustatant gaires jų veiklos reguliavimui nėra priimto vieningo, tarptautinio teisės akto. Todėl šio **darbo pagrindinis tikslas** – apžvelgti PKK fenomeną pradedant jų raida nuo seniausių laikų, baigiant šiuolaikinio amžiaus tendencijomis, išskiriant pagrindines problemas bei kylančius klausimus bandant reglamentuoti PKK veiklą ir teisiškai įvertinti jų statusą tarptautinėje ir nacionalinėje teisėje. Taigi, **šio darbo objektas** – PKK tarptautinis ir nacionalinis reglamentavimas. Mokslinio darbo tyrimo metu naudojami aprašomasis, lyginamasis bei interviu metodai. Aprašomasis metodas taikomas atskleidžiant nacionalinėje, tarptautinėje teisėje esantį reguliavimą PKK atžvilgiu, taip pat teisės doktrinoje pateiktas tyrinėtojų nuomones. Lyginamuoju metodu vertinamas nacionalinių teisės aktų atitikimas tarptautinei teisės sistemai bei svarstomos ateities perspektyvos bei galimybės, norint susisteminti PKK reglamentavimą. Lyginamuoju metodu lyginami skirtingų valstybių PKK reguliavimai. Interviu metodu buvo gauta daugiau informacijos apie PKK iš praktinės pusės – buvo apklausiamas Lietuvos kariuomenės majoras ir tarptautinės saugos tarnybos RAE.LT direktorius Robertas Jurgėlaitis.

Darbo **originalumą** lemia tai, kad Lietuvos teisės doktrinoje nėra atliktos išsamios PKK reguliavimo analizės. Būtent todėl darbo autoriai daugiausia dėmesio skiria apžvelgdami kitų šalių nacionalinius reglamentavimus siekiant įvertinti, koks PKK reglamentavimo modelis geriausiai tiktų Lietuvos teisei sistemai.

1. Karo samdinių istorija: nuo seniausių laikų iki šių dienų

Samdomi kariai, neturintys atskaitomybės valstybei, yra labai senas reiškinys, siekiantis antikos laikus. Iki pat XVI a. daugelyje Europos valstybių vyravo feodalinis karinės tarnybos modelis, vadovavęsis feodalų šaukimu į trumpalaikę karo tarnybą, kurie kartu su savimi atsivesdavo baudžiauninkų, kartais ir miestiečių. Šis aspektas yra svarbus dėl to, kad feodaliniai suverenai negalėjo kariauti pernelyg ilgą laikotarpį, kadangi daugeliui valstiečių atliekant karo tarnybą neužtekdavo darbo jėgos ūkiuose, grėsė ekonominiai nuosmukiai¹. Vasalų kariuomenės nebuvo pritaikytos ilgalaikiams karams, dažniausiai jie kariaudavo apie mėnesį ir tada sugrįždavo į savo žemes. Taigi, dėl šių priežasčių ilgiau trunkantiems kariniams konfliktams buvo samdomi profesionalūs karo samdiniai, o pastarųjų kontraktai galėjo tęstis kur kas ilgiau – priklausomai nuo juos samdančio suvereno finansinių išteklių². Šiame laikotarpyje egzistavo daug įvairių karo samdinių grupių. Vienos garsiausių šio laikotarpio samdinių grupės buvo vokiškoji *Landsknecht* (vok. *landsknecht*, *Land* ‚šalis‘ + *Knecht* ‚samdinyš‘) ir renesanso laikotarpio italų *condottieri* samdinių grupės³.

XVIII a. pabaigoje vyko politiniai ir socialiniai pasikeitimai visuomenėje: didžioji Prancūzijos revoliucija, JAV nepriklausomybės karas ir nacionalizmas beveik visur panaikino iki tol vyravusią feodalinę santvarką ir įnešė naują nacionalinės kariuomenės idėją, susidedančią iš profesionalių bei šauktinių karių, kurių tarnyba paremta naujai atsiradusiu nacionaliniu identitetu. Kitaip tariant, tai buvo valstybės ir jos subjektų – piliečių kompromisas: piliečiai tarnavo ginkluotosiose pajėgose ir gindavo valstybės interesus, o mainais, valstybė suteikė piliečiams garantijas (užmokestis už tarnybą, pensijos, galimybė naudotis viešosiomis paslaugomis, galimybė balsuoti ir būti renkamiems į politinius postus).⁴ Būtent toks modelis leido valstybėms centralizuoti karines pajėgas – efektyviau aprūpinti ir ruošti kariniams veiksams. Dėl šių priežasčių valstybinė kariuomenė tapo itin efektyvia bei patikima jėga, kuri galiausiai išstūmė samdinius iš rinkos ilgam laikotarpiui. Tokio modelio kariuomenės išliko iki šių laikų, o tai yra pagrindinė daugumos valstybių karinė jėga.

¹ LACHMANN, R. Why Privatize: The Reasons Rulers Today Buy, Rent, or Create Private Militaries. Iš *The Sociology of Privatized Security*. Palgrave Macmillan, 2019, p. 23–43.

² *Ibid.*

³ MALEŠEVIČ, S. *From Mercenaries to Private Patriots: Nationalism and the Private Military Contractors. The Sociology of Privatized Security*. Palgrave Macmillan, 2019, p. 45–66.

⁴ *Ibid.*

1.1. Karo samdiniai XX amžiuje

Autoriai pastebi, jog būtų netikslu teigti, jog dėl minėtų priežasčių karo samdinių fenomenas visiškai išnyko, kadangi jau XX a. viduryje karo samdinių veikla vėl atsinaujino. Pasak teisininko prof. dr. J. Žilinsko, „samdinystė“ vėl rado savo nišą dekolonizacijos laikotarpiu Afrikoje bei kituose šaltojo karo taškuose⁵. Tuo metu, kaip laisvai samdomi kariai konfliktuose dalyvavo itin daug europiečių ir amerikiečių, didelė dalis jų - buvę JAV, Didžiosios Britanijos ar net nacistinės Vokietijos kariai, kurie Antrojo pasaulinio karo metu įgytą patirtį galėjo panaudoti Kongo, Nikaragvoje ir Vietname. Į šiuos karštus taškus samdiniai keliavo dėl materialinės naudos siekimo ar vedami nacionalistinių idealų, o tai buvo itin aktualu dekolonizacijos laikotarpiu, byrant senai kolonijinei Europos valstybių sistemai⁶. Samdinių veiklos mastai buvo tokie dideli, jog net peraugdavo į bandymus nuversti Afrikos šalių vyriausybes, pasitelkiant slaptą vakarų valstybių pagalbą⁷. Būtent dėl tokių veiksmų samdiniai pradėti vertinti neigiamai – jie pradėti asocijuoti su nepatikimais ir smerktiniais nusikaltėliais, kurie nesilaiko tarptautinių teisės normų ir jas laužo siekiant gauti materialinės naudos. Reaguodama į tokius tarptautinės teisės pažeidimus, tarptautinė bendruomenė ėmėsi priemonių siekiant sureguliuoti šį sparčiai plintantį reiškinį – 1977 m. buvo priimtas 1949 m. Ženevos konvencijos dėl karo aukų apsaugos I Papildomas protokolas dėl tarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos tarptautinėje teisėje (toliau – I protokolas). Minėtame protokole nurodyta, jog samdiniais nebetaikomas nei kombatanto, nei karo belaisvio statusas (47 str.)⁸. Kitaip tariant, samdinių veikla tapo nelegali. Dar daugiau, I protokolas taip pat yra pirmas tarptautinės teisės dokumentas, pateikęs aiškiai suformuluotus karo samdinius apibrėžiančius požymius:

- Tai yra specialiai vietoje arba užsienyje užverbuotas asmuo, kuris kovoja ginkluoto konflikto metu;
- tai yra asmenys, kurie tiesiogiai dalyvauja karo veiksmuose;
- asmenys, kurie karo veiksmuose dalyvauja siekdamas asmeninės naudos; konflikto šalies ar jos vardu jam yra pažadėtas materialinis atlyginimas, gerokai viršijantis atlyginimą, mokamą to paties rango ir atliekantiems tokias pat funkcijas kariams, priklausantiems tos šalies ginkluotosioms pajėgoms;

⁵ ŽILINSKAS, J. Privačios karinės ir saugumo kompanijos ir jų reguliavimo problemos tarptautinėje humanitarinėje teisėje. *Jurisprudencija*, 2009, 3(117), p. 163–177.

⁶ Vienas garsiausių to laikotarpio samdinių buvo Mike Hoare, pagarsėjęs dėl savo dalyvavimo Kongo konflikte 1960–1965 metais ir vedamas nacionalistinių paskatų, dėl kurių taip pat organizavo nepavykusį Šeišelių salų perversmą 1981 metais. Kitas garsus panašaus tipo samdinys buvo prancūzų karinio laivyno veteranas Bob Denard, kariavęs keletoje Afrikos šalių siekiant išsaugoti Prancūzijos įtaką buvusiose Prancūzijos kolonijose.

⁷ WEINBERG, S. *Last of the Pirates: In Search of Bob Denard*. London: Pantheon, 1995.

⁸ 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijų Papildomas protokolas dėl tarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (I protokolas). *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 63-1909.

- tai nėra konflikto šalies pilietis ar asmuo, nuolat gyvenantis konflikto šalies kontroliuojamoje teritorijoje;
- jis nėra konflikto šalies ginkluotųjų pajėgų narys;
- jis nėra siūstas valstybės, nesančios konflikto šalimi, kaip jos ginkluotųjų pajėgų narys užduoties vykdymui.

Taip pat, 1977 metais Afrikos Vienybės Organizacija ratifikavo Libervilio konvenciją, draudžiančią visų formų samdinių veiklą žemyne⁹, o 1989 metų Jungtinių Tautų konvencija prieš samdinių verbavimą, naudojimą, finansavimą ir rengimą (toliau – Samdinių konvencija) galima laikyti dokumentu, visiškai uždraudžiančiu samdinių veiklą ir priimtu reaguojant į samdinių atliekamus karo nusikaltimus ir jų destabilizuojančius veiksmus Afrikoje¹⁰. Šie teisės aktai pakankamai aiškiai apibrėžė tai, kad samdinių veikla ir jų naudojimas aiškiai prieštarauja visuomenės gėriui ir teisės saugomoms vertybėms. Kitaip tariant, samdinių veikla tapo nelegali. Tačiau žvelgiant į dabartinius laikus, kai „samdinystės“ reiškinys vėl atgijo ir tapo itin dažnas, reikalinga pakartotinai išanalizuoti samdinių statuso apibrėžimą, siekiant suprasti, kas vis dėlto pasikeitė ir lėmė karo samdinių fenomeno sugrįžimą.

2. Šiuolaikinių privačių karinių kompanijų sąvoka ir veiklos modelis

Pačiuose naujausiuose konfliktuose, ypač kalbant apie viduriniuosius rytus, ypatingą vaidmenį atlieka valstybių samdomos privačios karinės kompanijos (PKK). JTO duomenimis Irake jau 2006 metais veikė 181 PKK su maždaug 48000 darbuotojų¹¹. Jungtinės Amerikos Valstijos, viena labiausiai PKK samdančių valstybių, siekdamas stabilizuoti padėtį Irake ir išlaikyti Afganistane naujosios afganų valdžios legitimumą, vis didesniais mastais pasitelkia PKK paslaugas. Pastebėtina, jog nuo 2000 iki 2009 metų šių kontraktų skaičius išaugo net 328%¹². Tokie skaičiai parodo, jog privačių karinių kompanijų poreikis bei rinka stipriai išsiplėtė. Atsižvelgiant į senai susiformavusį samdinių įvaizdį ir sukurtą reglamentavimą siekiant pažaboti jų veiklą kyla klausimas –

⁹ Afrikos Sąjungos konvencija samdinystės Afrikoje pašalinimui (Convention for the Elimination of Mercenarism in Africa), Organization of African Unity, CM/817 (XXIX), Annex II Rev. 1, 1977-07-03. [Interaktyvus, žiūrėta 2019-11-15]. Prieiga per internetą: <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201490/volume-1490-I-25573-English.pdf>>;

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ JTO generalinio sekretoriaus pranešimas apie civilių apsaugą karinių konfliktų metu, 2007 metų spalio 28 d. [interaktyvus; žiūrėta 2020-01-04]. Prieiga per internetą: <<https://undocs.org/S/2007/643>>.

¹² 2011 m. JAV Kongreso specialios komisijos tyrimas dėl kontraktorių veiklos Irake ir Afganistane (Commission on Wartime Contracting in Iraq and Afghanistan. 2011. Transforming Wartime Contracting: Controlling Costs and Reducing Risks) [interaktyvus, žiūrėta 2019-10-14]. Prieiga per internetą: <https://cybercemetery.unt.edu/archive/cwc/20110929213922/http://www.wartimecontracting.gov/docs/CWC_FinalReport-highres.pdf>.

kas būtent yra PKK? Ar tai yra savo veiklos formą pakeitusios samdinių grupės, ar tai yra naujas reiškiny, savo veikla primenantis senojo tipo samdinystę?

2.1. Privačių karinių kompanijų ir klasikinės samdinystės atskyrimas

Autoriai pastebi, jog egzistuoja didelis skirtumas tarp šiais laikais egzistuojančių PKK ir šaltojo karo laikotarpiu veikusių pavienių samdinių grupių. Kaip rašo prof. dr. J. Žilinskas, šiuolaikinės privačios karinės kompanijos veikia vadinamuoju „komerciniu perdavimu“ (angl. *outsourcing*), kai privačioms struktūroms kontrakto (sutarties) pagrindu yra pavedamos tam tikros veiklos, kurias dažniausiai ir tradiciškai atlikdavo valstybinės kariuomenės. Minėtos privačios karinės kompanijos veikia juridinių asmenų pavidalu, turi savo buveinę, iš kurios organizuoja ir vykdo veiklą, tačiau neapsiriboja tik saugumo paslaugų teikimu, o teikia ir logistikos, karinių bazių buitinio aptarnavimo, personalo ruošimo paslaugas¹³. Todėl tikslingiau būtų tokio tipo karo samdinių paslaugas teikiančius juridinius asmenis pavadinti privačiomis karinėmis kompanijomis (angl. *private military companies*), o jų samdomus specialistus - civiliniais kontraktoriais (angl. *civilian contractor*). PKK kontraktorių vykdomos įvairaus tipo paslaugos yra vienas skiriamųjų požymių, kadangi pagal Ženevos konvencijoje esamą apibrėžimą klasikinio tipo karo samdiniai tiesiogiai dalyvauja karo veiksmuose atlikdami tiesiogines kovines funkcijas (t. y. atlikdami įvairias kovines užduotis su ginklu rankoje). Tuo tarpu PKK kontraktoriai gali atlikti su kovinėmis operacijomis nesusijusias funkcijas ir apskritai būti toli nuo aktyvaus karo lauko. Tačiau tai nereiškia, kad civiliniai kontraktoriai neatlieka kovinių operacijų – karinių, humanitarinių konvojų bei ir įvairių kitų objektų saugojimas visada yra atliekamas su ginklu rankose, būnant pasiruošus atidengti ugnį, jei PKK kontraktoriams grėstų pavojus, o tai iš esmės atitinka kovinės operacijos apibrėžimą, paprastai atliekama valstybinių kariuomenių karių¹⁴. Svarbu paminėti tai, kad esant aktyviems koviniams veiksams, kontraktoriai patys neatlieka puolamųjų operacijų, bet vykdo su gynyba susijusias funkcijas ar asistuoja valstybinių kariuomenių personalui kovinių operacijų metu. Pavyzdžiui, PKK būdavo perduodamos didelio masto karinės žvalgybos užduotys Afganistane ir Irake, kurių metu PKK kontraktoriai valdydavo bepiločius dronus, skirtus naikinti taikinius ant žemės, tačiau patį naikinimo veiksmą – raketos paleidimą, atlikdavo JAV kariuomenės specialistai¹⁵.

¹³ ŽILINSKAS, J. Privačios karinės ir saugumo kompanijos ir jų reguliavimo problemos tarptautinėje humanitarinėje teisėje. *Jurisprudencija*, 2009, 3(117), p. 163–177.

¹⁴ CUSUMANO, E. *Regulating private military and security companies: a multifaceted and multilayered approach*,

^{EU1} Working Papers, AEL 2009/11, [interaktyvus; žiūrėta 2019-12-04]. Prieiga per internetą: <https://cadmus.eu.eu/bitstream/handle/1814/12953/AEL_2009_11.pdf?sequence=1>.

¹⁵ AVANT, D. *The Privatization of Security and Change in the Control of Force*, International Studies Perspectives no.5, 153–157.

XXI a. karo ekspertas ir tyrinėtojas P. Singeris privačias karines kompanijas skirsto į tris verslo sektorius: 1) karinių paslaugų teikėjai, siūlantys tiesioginę taktinę karinę paramą, kuri gali apimti ir dalyvavimą realiuose ginkluotos kovos veiksmuose; 2) karinio konsultavimo įmonės, kurios teikia strategines konsultacijas ir mokymus, ir 3) kitos karinės paramos teikėjai (logistika, priežiūra, žvalgyba)¹⁶. PKK kontraktorių atliekamų funkcijų įvairovė pasireiškė 2003 m. vykusiame Irako kare, kurio metu jie buvo naudojami labai skirtingoms misijoms atlikti, pradedant nuo Irako politikų asmens apsaugos, karinių bazių parengimo iki įvairių karinių sistemų valdymo. Atitinkamai, skirtingas funkcijas atlikę kontraktoriai, turėjo skirtingus įgaliojimus bei ribas, ką jie galėjo daryti ir kokia veikla buvo uždrausta užsiimti¹⁷.

Apibendrinus visus skirtumus pastebėtina, jog tarp šiuolaikinių PKK bei XX a. 6 ir 7 dešimtmečiuose vyravusios tradicinės samdinytės yra didelis kontrastas. Tradiciniai samdiniai nebuvo skirstomi į atskiras grupes pagal veikos modelį, nes jų pagrindinė užduotis buvo tiesioginis dalyvavimas kariniuose veiksmuose. Priešingai nei tradicinių samdinių, PKK užduotys šiuolaikiniuose konfliktuose yra itin įvairios ir pasižymi plačiu teikiamų paslaugų spektru. Šiais laikais tokios kompanijos yra legaliai registruoti ir veikiantys juridiniais asmenys, valstybei mokantys nustatytus mokesčius, veikiantys pagal specialias licencijas bei priimančius kontraktus.

2.2. Kontraktorių santykis su valstybinių ginkluotųjų pajėgų kariais, kombatanto statusu

Pasak buvusio Lietuvos kariuomenės majoro ir tarptautinės saugos tarnybos RAE. LT direktoriaus Roberto Jurgėlaičio¹⁸, valstybinių ginkluotųjų pajėgų personalas dėvi uniformas su specialiais skiriamaisiais ženklais, vėliavomis, kurios gali lengvai informuoti apie tai, kokios šalies ginkluotosioms pajėgoms šie asmenys priklauso. Atkreiptinas dėmesys, jog PKK kontraktoriai neprivalo turėti vienodos uniformos ar simbolio, kuris atspindėtų jų priklausomybę valstybei ar organizacijai, priešingai nei tai yra privaloma valstybinių karinių pajėgų kariais ar sukarintų organizacijų nariams. Taip pat, kariuomenė pasižymi vidine tvarka ir disciplina bei aiškiai išreikšta vadovybės ir rangų sistema. Iš pažiūros abu subjektai, išskyrus skiriamųjų ženklų reikalavimą, yra labai panašūs. Tačiau priešingai nei kalbant apie valstybinių ginkluotųjų pajėgų karius, norint teisingai apibrėžti PKK kontraktoriaus sąvoką iškyla problemų¹⁹.

Pirmiausia, skiriasi valstybinių ginkluotųjų pajėgų ir PKK kontraktorių teisinis statusas. I protokolo 43 straipsnyje valstybinių karinių pajėgų personalas yra priski-

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ RAE.LT direktoriaus Roberto Jurgėlaičio gyvenimo aprašymas [interaktyvus, žiūrėta 2020-01-03]. Prieiga per internetą: <<http://www.rae.lt/wp-content/uploads/2017/05/Robertas-Jurgelaitis-CV.pdf>>.

¹⁹ JURGELAITIS, Robertas. Interviu, 2019 m. išrašas.

riamas prie kombatantų kategorijos, kuris leidžia jiems būti teisėtais karinio konflikto dalyviais, saugomais Ženevos konvencijų bei kitų tarptautinių teisės aktų, reglamentuojančių elgesį su karinių konfliktų dalyviais²⁰. Pats kombatanto statuso apibrėžimas pagal I protokolą reiškia, kad tam tikras asmuo gali tiesiogiai dalyvauti karo veiksmuose, t. y. naudoti ginkluotą jėgą. Nekombatantai - civiliai, medicinos personalas ir kapelionai pagal 1949 m. III Ženevos Konvencijos dėl elgesio su karo belaisviais²¹ (toliau – III Konvencija) apibrėžimą, neturi teisės naudoti ginkluotos jėgos ir ji prieš juos negali būti naudojamas, nebent patys kombatantai pažeis konvencijos taisykles ir imsis ginklo siekiant tiesiogiai dalyvauti karo veiksmuose. Atsižvelgiant į I protokolo 43 straipsnį, konflikto šalies ginkluotąsias pajėgas sudaro visos organizuotos ginkluotosios pajėgos, grupės ir daliniai, kuriems vadovauja asmuo, atsakingas šaliai už savo pavaldinių elgesį. III Konvencijos 4 straipsnio 2 punkto dalyje pateikiama dar keli kombatantų požymiai – išskyrimas iš civilių gyventojų, atviras ginklo nešiojimas. Priešingai nei valstybinių kariuomenių kariai, PKK kontraktoriai ne visada atlieka savo pareigas dėvėdami uniformą, kuri juos išskirtų, o jų veikla dažnai nėra derinama su valstybinių kariuomenių veikla (PKK veiklos negali kontroliuoti kariuomenės karininkai, nes jie nepriklauso tai pačiai hierarchijos grandinei)²². Vis dėlto, sakyti, kad PKK kontraktoriai visais atvejais yra kombatantai tik dėl to, kad atvirai nešiojasi ginklą būtų netikslu, nes bet kuris civilis paėmęs ginklą į rankas automatiškai neįgyja kombatanto statuso – tai atsitinka tik tada, kai civilis ginklą tiesiogiai pradeda naudoti karo veiksmuose. Taip pat, svarbu išskirti tai, kad įvairūs rezistenciniai judėjimai, sukilėlių grupuotės ir kiti konfliktuose dalyvaujantys dariniai, nesusiję su valstybės kontrole, dažnai neišsiskiria iš civilių gyventojų (neturi uniformų ar skiriamųjų ženklų), tačiau taip pat yra priskiriami prie kombatantų kategorijos, pagal III Konvenciją minėtiems asmenims patekus į nelaisvę, yra suteikiamas karo belaisvio statusas²³. Dėl to, remiantis galiojančiais tarptautiniais teisės aktais, nustatyti koku atveju PKK kontraktorius galima priskirti prie kombatanto statuso neretai yra painu ir sudėtinga. Iš vienos pusės, PKK kontraktoriai dažnai nepriklauso valstybinio karinio dalinio sudėčiai, tačiau gali dalyvauti tiesioginiuose karo veiksmuose. Taip pat, tokiais atvejais, PKK kontraktoriaus negalima priskirti ir nevalstybinėmis pajėgomis, kurios karo veiksmuose dalyvauja nevilkėdamos specialių uniformų. Prof. dr. J. Žilinskas siūlo tai spręsti atsižvelgiant į kiekvieną individualų atvejį - jei PKK kontraktorius buvo atskaitingas valstybinei kariuomenei arba tiesiogiai vykdė jos karinio dalinio nurodymus, PKK kontraktorius bus galima laikyti kombatantais. Kitais atvejais, kai PKK kontraktoriai padeda valstybinei kariuomenei, tačiau nėra jai atskaitingas, PKK kontraktoriai negali būti laikomi kombatantais.

²⁰ *Ibid.*

²¹ 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencija dėl elgesio su karo belaisviais. *Valstybės žinios*, 2000-07-29, Nr. 63-1907.

²² AVANT. D. *The Market for Force*. Cambridge University Press, 2005, p. 232.

²³ *Ibid.* 4 straipsnis.

Antra, egzistuoja skirtumas tarp abiejų subjektų ryšio su valstybe. Valstybinės kariuomenės karys yra valstybės tarnautojas, ginantis išorinį ir vidinį valstybės suverenitetą, vertybes ir principus. Priešingai nei valstybės tarnautojas, PKK kontraktorius yra privataus sektoriaus darbuotojas, turintys specifinių gebėjimų ir žinių karybos srityje ir siekiantis gauti asmeninės/finansinės naudos. Kitaip tariant, PKK kontraktorius nėra atskaitingas valstybei, jos ideologijai ar principams. Tam, kad būtų galima geriau suprasti skirtumus tarp minėtų kategorijų, vertėtų prisiminti autorių *Thomas Crosbie* ir *Ori Swed* pateiktą JAV ginkluotųjų pajėgų ir jau minėtos kompanijos *Academi* palyginimą.²⁴ JAV kariai kovoja dėl savo valstybės suvereniteto, puoselėjamų laisvės, demokratijos ir lygybės principų²⁵. Kovodami jie gina JAV Konstituciją ir vienas pagrindinių siekių – konstitucinės santvarkos išsaugojimas. Jų paskirtis, kaip ir bet kurios kitos suverenios valstybės kariuomenės karių, yra veikimas dėl savo valstybės ir jos piliečių interesų valstybės viduje bei išorėje. Tuo tarpu *Academi* veiklos principai yra grįsti profesionalumu, inovatyvumu ir klientų lūkesčius atitinkančių paslaugų teikimu. Be kita ko, yra minimas ir direktorių tarybos vaidmuo, kuris pasireiškia įmonės vadovavimu siekiant gerbti bet kurio kliento vertybes ir tai daryti etiškai, nepažeidžiant bendrų elgesio principų²⁶.

Apibendrinus galima išskirti, kad PKK kontraktoriai negali būti lyginami su valstybinių kariuomenių kariais, nes skiriasi jų teisinis statusas. PKK kontraktorių atveju teisinis statusas gali kisti priklausomai nuo jų atliekamų užduočių, o tuo tarpu valstybių kariai visada yra laikomi kombatantais. Vis dėlto, esminiu skirtumu išlieka jų santykis su valstybe, nes valstybinės kariuomenės ir PKK tikslai, paskirtis bei organizaciniai aspektai gerokai skiriasi.

3. Privačių karinių kompanijų teisinė problematika, apibrėžtumas tarptautinėje ir nacionalinėje teisėje

Viena esminių teisinių problemų, kylanti tiriant privačias karines kompanijas yra ta, jog nėra aiškaus tarptautinio teisinio reglamentavimo, apibrėžiančio PKK kontraktorių statusą, jų teises ir pareigas. Pirmiausia, kalbant apie PKK kontraktorių statusą iškyla problemų dėl tarptautinės teisės normų taikymo šiems asmenims. Minėti tarptautinės teisės aktai – I protokolai, Librevilio konvencija, taip pat Samdinių konvencija yra netinkami PKK reguliavimui, nes šiuose dokumentuose pateiktos karo samdinių

²⁴ SWED, O; CROSBIE, T. *Introduction: Sociology and the Privatization of Security. The Sociology of Privatized Security*. Palgrave Macmillan, 2019, p. 1-19.

²⁵ JAV kariuomenės elgesio kodeksas (Executive Order 10631 - Code of Conduct for Members of the United States Armed Forces). [interaktyvus, žiūrėta 2020-01-03] Prieiga per internetą: <<https://www.archives.gov/federal-register/codification/executive-order/10631.html>>.

²⁶ PKK *Academi* veiklos principai. [interaktyvus, žiūrėta 2020-01-03] Prieiga per internetą: <<https://www.academi.com/pages/about-us/guiding-principles>>.

definicijos neatitinka kontraktorių vykdomos veiklos. Pavyzdžiui, kaip buvo minėta, pagal I protokolo 47 straipsnio 2 dalį samdiniai tiesiogiai dalyvauja karo veiksmuose, o PKK kontraktoriai neapsiriboja tik tiesioginiu dalyvavimu. Dar daugiau, tame pačiame straipsnyje nurodytas požymis, jog „samdinys yra specialiai užverbuotas“ taip pat netinka kalbant apie PKK kontraktorius, nes jie nėra verbuojami, o tiesiog dirba pagal kontraktą.

Svarbu paminėti, jog teisinių sunkumų kyla ir dėl PKK kontraktorių statuso kariniame konflikte. Pavyzdžiui, Afganistane PKK kontraktoriai nešiojasi ginklus, dalyvauja misijose kartu su valstybinių kariuomenių kariais, patruliuoja miestų gatvėse ir taip prisideda prie itin svarbaus tikslo – vietinės afganų valdžios legitimumo išlaikymo²⁷. Pasitaiko atvejų, kai PKK kontraktoriai nušauna ar sužeidžia vietinius gyventojus arba darbo metu PKK kontraktorius užpuola priešiškos pajėgos, o norint apsiginti PKK kontraktoriai turi nukauti priešus. Kaip ir autoriai pastebėjo anksčiau, ne visais atvejais PKK kontraktoriai gali būti laikomi kombatantais, todėl nesant vieningo tarptautinio reglamentavimo apibrėžiančio jų statusą bei jurisdikciją, pagal kurią jie turėtų būti baudžiami karo įstatymų pažeidimo atveju, kyla daug teisinio neaiškumo. Todėl svarbu apžvelgti, kaip tarptautinė bendruomenė galėtų išspręsti PKK kontraktorių statuso problemą ir parengti reikiamą teisinę bazę.

3.1. Montré doktrina

Šveicarijos vyriausybės ir Tarptautinio Raudonojo kryžiaus komiteto iniciatyva parengtą Montré dokumentą (angl. *Montreux document*) būtų galima pavadinti kol kas aiškiausiai problemą sprendžiančių dokumentų. Šis dokumentas parengtas siekiant formuoti gerąją praktiką valstybėms, kurios ginkluoto konflikto metu pasitelkia PKK. Skirtingai nei minėti humanitarinės teisės šaltiniai, Montré doktrina nėra imperatyvaus pobūdžio, tačiau gali būti naudojama kaip tam tikros gairės norint susisteminti esamas tarptautinės teisės normas, nustatančias PKK veiklą karinio konflikto metu. Kitaip tariant, tai *soft law* teisės šaltinis, papildytas išaiškinimais ir rekomendacijomis, padedančiomis identifikuoti PKK bei jų vykdomą veiklą. Kaip nurodoma dokumento preambulėje, šiuo dokumentu nėra siekiama sukurti naujų teisės normų, bet priešingai, norima sustiprinti dabar galiojančią humanitarinę teisę, atkreipiant dėmesį į privačių karinių kompanijų fenomeną bei pabrėžiant jo svarbą šiuolaikinėje karyboje²⁸.

Montré doktrina pateikia detalių karo samdinių kompanijų apibrėžimą, kuris tiksliausiai apibrėžia dabartines PKK - tai yra privataus verslo subjektai, teikiantys karines

²⁷ SCHOON, E; DEROCHE, C. Legitimacy Building in Policy and Practice: The Case of US Private Military and Security Contractors (PMSCs). Iš *The Sociology of Privatized Security*. Palgrave Macmillan, 2019, p. 67-83.

²⁸ The Montreux Document [interaktyvus, žiūrėta2020-01-08]. Prieiga per internetą <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/icrc_002_0996.pdf>.

ir/arba saugumo paslaugas. Šios paslaugos iš esmės yra ginkluota asmenų arba objektų apsauga (pavyzdžiui, transporto priemonių konvojai, pastatai ir kitos vietos); įvairių ginklų sistemų valdymas, priežiūra ir aptarnavimas; kalinių sargyba; vietinio karinio personalo mokymas bei rengimas²⁹. Montrė doktrina taip pat apibrėžia pareigas, kurių turėtų laikytis privačias karines kompanijas samdančios valstybės, išskiriant jas į tris kategorijas - samdančios valstybės (*contracting states*), valstybės kurių teritorijoje veikia PKK (*territorial states*) ir valstybės kurių teritorijoje yra įregistruojamos savo kompaniją ir iš kurių faktiškai administruoja savo veiklą (*home states*).

Doktrinoje įtvirtinta, jog valstybės, samdančios PKK (*contracting states*), privalo užtikrinti, kad jų samdomi kontraktoriai tinkamai laikytųsi tarptautinės teisės normų. Taip pat, samdančios valstybės negali ignoruoti daromų pažeidimų ir turi pilną teisę bei pareigą vykdyti baudžiamąjį persekiojimą, jei yra užfiksuojamas teisės pažeidimas³⁰. Dar daugiau, dokumentas išskiria ir tai, kad karo belaisvių ir civilių priežiūra turi būti vykdoma valstybinių subjektų ir neperduodama PKK, kadangi šios funkcijos išskirtinai priskirtinos valstybiniais subjektams³¹. Kalbant apie teisminę jurisdikciją, valstybėms yra paliekama laisvė nuspręsti kokias jurisdikcijas turėtų būti perduotas nusikaltę PKK kontraktorius. Montrė doktrina numato keletą alternatyvių teisminės jurisdikcijos galimybių: (i) galimas perdavimas nacionaliniams teismams; (ii) perdavimas kitos šalies teismams, jei ta šalis turi interesą ir tarp šalių yra tarpžinybinis susitarimas; (iii) numatyta galimybė procesą perkelti į tarptautinį baudžiamąjį teismą. Toks alternatyvus pasirinkimas yra svarbus kalbant apie tarptautinį PKK kontraktorių statusą, kadangi pripažįstama, jog jų veikla turi tarptautinį elementą, o tai leidžia teisminį procesą vesti ne tik nacionalinio lygmens teismuose, bet ir tarptautiniuose teismuose, pabrėžiant tarpvalstybinį bendradarbiavimą šiais klausimais.

Remiantis Montrė doktrina, valstybės, kuriose veikia PKK (*territorial states*), turi teisę priimti reikiamus nacionalinius teisės aktus, kurie leistų persekioti, taikyti ekstradiciją ir inicijuoti baudžiamąjį procesą PKK kontraktoriams, pažeidusiems tarptautinės teisės reikalavimus. Pabrėžiama, kad valstybėse, kuriose veikia PKK, nacionaliniai aktai turi atitikti tarptautinės teisės principus, pavyzdžiui, teisės į teisingą procesą principą³². Kalbant apie paskutinįją kategoriją - valstybes, kurių teritorijoje yra įregistruotos PKK (*home states*), atkreiptinas dėmesys, jog šios valstybės turi panašias pareigas kaip ir

²⁹ Ibid, dokumento pratarinės 9 punktas.

³⁰ Ibid, dokumento pirmos dalies A skyrius "Contracting States".

³¹ Pagal paprotinę humanitarinę teisę (customary humanitarian law) karo belaisvių ar civilių sulaukimo stovyklos turi būti apsaugotos nuo karo veiksmų, jose turi būti užtikrinamos reikiamos gyvenimo sąlygos pavyzdžiui higienos reikalavimai ir maisto bei kitų atsargų tiekimas. Nors niekur nėra įsakmiai nurodyta, kad PKK negali imtis stovyklų administravimo ar aprūpinimo pareigų, tačiau kadangi kalbama apie didelio masto išlaisdus ir atsakomybę už didelius kiekius žmonių, tokios pareigos yra priskirtinos atitinkamoms pačių valstybių institucijoms. Paprotinė norma ir su ja susijusi praktika galima rasti https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule121.

³² Ibid. Dokumento pirmos dalies B skyrius „Territorial States“.

PKK samdančios valstybės (*contracting states*), t. y. valstybės, kurių teritorijoje yra įregistruotos PKK turi pareigą bendradarbiauti ir su kitomis valstybėmis bei PKK, kai išskyla klausimas dėl nusizengusio kontraktoriaus baudžiamojo persekiojimo. Joms tenka ir bendra pareiga užtikrinti tinkamą kontraktorių rengimą, treniravimą, skaidrų finansavimą ir švietimą, susijusį su tarptautine humanitarine teise³³. Galiausiai yra pateikiamos rekomendacijos skirtos užtikrinti PKK atskaitomybę valdžios institucijoms, pabrėžiant jų vykdomos veiklos skaidrumą ir griežtą atranką PKK kontraktoriams, siekiant neleisti anksčiau nusikaltusiems asmenims tapti PKK kontraktoriais.

3.2. Jungtinių Amerikos valstijų PKK reglamentavimas

Jungtinės Amerikos Valstijos – didžiausią karinį biudžetą³⁴ bei daugiausia savo teritorijoje įsiregistravusių PKK turinti valstybė³⁵. Būtent tam, jog būtų lengviau valdyti vis augančią PKK rinką, Jungtinės Amerikos Valstijos yra suinteresuotos turėti aiškų teisinį reglamentavimą PKK atžvilgiu. Pirmiausia, svarbu paminėti, kad Jungtinės Amerikos Valstijos jau nuo XIX a. pradžios turėjo pilnai kodifikuotą teisės šaltinį skirtą karo teisei reglamentuoti³⁶. Tai karo įstatymas, turintis 69 straipsnius (*Articles of War*). Ypatin- gai svarbus straipsnis šiame įstatyme kalba apie asmenis, nepriklausančius valstybinei kariuomenei. Šis straipsnis nustato, jog nors asmuo ir neturėdavo tarnaujančio kario statuto, tačiau nepaisant to, asmuo atsakydavo pagal tuo metu galiojusias karo teisės normas, jei dalyvaudavo karo veiksmuose. Bėgant laikui šis teisės šaltinis buvo modifi- kuotas, taip pat keitėsi ir PKK kontraktorių jurisdikcija. Šiek tiek vėliau buvo priimtas Jungtinių Amerikos Valstijų karinis kodeksas (toliau - Karinis kodeksas)³⁷. Priėmus minėtą kodeksą visus civilius, užimančius logistines pareigas, pakeitė profesionalūs, mažiau brangūs kariai, kurie priklausė Karinio kodekso jurisdikcijai. Kitaip tariant, po minėto Karinio kodekso modifikavimo, visus PKK kontraktorius pakeitė valstybinių karinių pajėgų kariai.

Vis dėlto, 2006 m. iškilo poreikis pakeisti buvusį reglamentavimą PKK kontraktorių atžvilgiu dėl itin išaugusio PKK kontraktorių skaičiaus bei daug atgarsių susilaukusių įvykių Irake. Karinis kodeksas buvo dar kartą pakeistas – kariuomenė vėl atgavo savo

³³ *Ibid.* Dokumento pirmos dalies C skyrius „Home States“.

³⁴ *Stockholm International Peace Research Institute. Fact Sheet - Trends in world military expenditure, 2019 m. balandžio mėnuo* [Interaktyvus, žiūrėta 2020-01-22]. Prieiga per internetą <https://sipri.org/sites/default/files/2019-04/fs_1904_milex_2018_0.pdf>.

³⁵ AVANT. D. *The Market for Force*. Cambridge University Press, 2005, p. 10-15;

³⁶ BURLAND. D. *The Expansion of the US Military's Civilian Periphery and Corollary Progressive Changes in US Military Law. Iš The Sociology of Privatized Security*. Palgrave Macmillan, 2019, psl. 87-105. Skirtingų laikmečių karinio kodekso tekstams palyginti žiūrėti lentelę 97 psl. (lentelė nr. 5.1).

³⁷ 10 U.S. Code Chapter 47 - Uniform Code of Military Justice. [interaktyvus, žiūrėta 2020-01-24]. Prieiga per internetą: <<https://www.law.cornell.edu/uscode/text/10/subtitle-A/part-II/chapter-47>>.

kompetenciją bausti civilinius, dalyvaujančius karo veiksmuose³⁸. Taip pat, pagal naujausius kodekso pakeitimus PKK kontraktoriai gali užimti tik tokias pareigas, kurios yra detalizuotos kodekse – vertėjų, IT specialistų, lingvistų. Kariniame kodekse išskirta, jog PKK kontraktoriai nebegali vykdyti tardymo funkcijų³⁹. Taigi, akivaizdu, jog priėmus minėtus pakeitimus, PKK kontraktorių funkcijų apimtis kur kas sumažėjo.

3.3. Jungtinėse Amerikos Valstijose kylantis iššūkių

Po 2001 m. visą pasaulį sukrėtusio teroro akto Jungtinėse Amerikos Valstijose, ženkliai krito šalies ekonomika, tačiau PKK skaičius gerokai išaugo.⁴⁰ Viena iš jų buvo jau minėta „Blackwater“ kompanija, įkurta 1997 metais, kuri iš pradžių vertėsi policijos ir kitų apsaugos kompanijų personalo mokymais. Vis dėlto, „Blackwater“ kompanija savo veiklos ribas išplėtė ir 2003 m. gavo pirmąjį savo karinį kontraktą. Jų pirmoji misija buvo apsaugoti Centrinės žvalgybos agentūros (CŽA) būstinę ir Jungtinių Amerikos Valstijų karinę bazę, kol bus surastas ir nukautas Osama bin Ladenas. „Blackwater“ buvo viena iš pirmųjų privačių karinių kompanijų pasamdyta Jungtinių Amerikos valstijų atlikti misijas Afganistane. Dar daugiau, „Blackwater“ gavo kontraktą saugoti Jungtinių Amerikos valstijų valstybines institucijas po uragano Katrina. Po šių kontraktų, vis daugiau privačių klientų pradėjo domėtis „Blackwater“ teikiamomis paslaugomis – „Blackwater“ personalas pradėjo saugoti įvairius civilinius komunikacijų tinklus, naftos perdėbimo bendrovių objektus ir t.t. Iš viso „Blackwater“ su Jungtinėmis Amerikos Valstijomis pasirašė kontraktų daugiau nei už 1 mlrd. dolerių⁴¹. Šiek tiek vėliau, 2007 m. įvyko daug atgarsių susilaukęs incidentas, kurio metu „Blackwater“ samdiniai nužudė 17 ir sužeidė 20 taikių irakiečių, neva trukdžiusių pravažiuoti amerikiečių konvojui. Irako piliečiai į incidentą sureagavo itin neigiamai, šis įvykis dar labiau padidino įtampą tarp Jungtinių Amerikos Valstijų ir Irako. Apklausti vietiniai liudytojai patvirtino, jog PKK kontraktoriai Irako gatvėse elgėsi agresyviai, buvo visiškai nevaldomi ir nekontroliuojami⁴². Tai tik įrodo, kad samdinių veikla nebuvo tinkamai reglamentuojama, o Jungtinės Amerikos Valstijos, neįdėjo pakankamai pastangų ir resursų, siekiant užtikrinti tinkamą PKK kontraktorių priežiūrą.

³⁸ 10 U.S. Code § 802. Art. 2. Persons subject to this chapter. [interaktyvus, žiūrėta 2020-01-24]. Prieiga per internetą: <<https://www.law.cornell.edu/uscode/text/10/802>>.

³⁹ 48 CFR § 252.237-7010 - Prohibition on interrogation of detainees by contractor personnel. [interaktyvus, žiūrėta 2020-01-24]. Prieiga per internetą: <<https://www.law.cornell.edu/cfr/text/48/252.237-7010>>.

⁴⁰ SWED, O; CROSBIE, T. Introduction: Sociology and the Privatization of Security. Iš *The Sociology of Privatized Security*. 2019, p. 5.

⁴¹ *Ibid.* p. 60.

⁴² Apuzzo, M. *Blackwater Guards Found Guilty in 2007 Iraq Killings*. [interaktyvus, žiūrėta 2020-01-20]. Prieiga per internetą: <<https://www.nytimes.com/2014/10/23/us/blackwater-verdict.html>>.

Visai netrukus, dėl minėto įvykio „*Blackwater*“ buvo pareikšti kaltinimai. Byla dėl irakiečių nužudymo buvo nagrinėjama Jungtinėse Amerikos Valstijose. Šio nusikaltimo tyrimas buvo itin painus ir sudėtingas, keliantis daug teisinių iššūkių – buvo abejojama ar Jungtinių Amerikos Valstijų Teisingumo departamentas apskritai turėjo jurisdikciją iškelti bylą bei pradėti baudžiamąjį persekiojimą. Vis dėlto, galiausiai dėl minėto incidento „*Blackwater*“ kompanijai visi kaltinimai buvo panaikinti, o už visus nužudymus atsakė tik patys „*Blackwater*“ kontraktoriai. Teismas vienam iš kontraktorių skyrė įkalinimą iki gyvos galvos, kitiems trims – 30 metų laisvės atėmimo.

Būtent po šio įvykio, Jungtinės Tautos 2007 m. užbaigė dvejus metus trukusį tyrimą, kuriame buvo teigiama, kad PKK kontraktoriai, nors ir yra samdomi kaip saugos kompanijos, tačiau vykdo karines operacijas⁴³. Šis tyrimas parodė, jog tokios PKK kaip „*Blackwater*“ buvo nauja samdinių forma, o jų veikla pripažinta nelegalia tarptautinės teisės kontekste. Taigi, nors Jungtinėse Amerikos Valstijose galioja Karinis kodeksas bei kiti teisės aktai, dalinai reglamentuojantys PKK veiklą, tačiau taikant atsakomybę PKK bei jų kontraktoriams vis dar išskyla nemažai teisinių iššūkių.

3.4. Nacionalinis reglamentavimas pietų Afrikoje

1997 m. Pietų Afrikoje buvo priimtas įstatymas⁴⁴, reglamentuojantis privačių karinių kompanijų vykdomas operacijas šalies viduje. Šiuo įstatymu buvo sukurtas teisinis reguliavimas, įtvirtinantis privačių karinių kompanijų pareigą, gauti leidimą iš vietinės valdžios prieš sudarant paslaugų teikimo sutartį su užsienio subjektai. Už šios pareigos nesilaikymą, įstatymas numato laisvės atėmimo bausmę bei dideles pinigines baudas. Taip pat, šis įstatymas draudžia išnaudoti, verbuoti, mokyti bei finansuoti privačias karines kompanijas, dalyvauti pastarųjų kompanijų veikloje, siekiant gauti finansinės naudos, o už šių imperatyvų nesilaikymą yra numatyta baudžiamoji atsakomybė. Vis dėlto, šis įstatymas nedraudžia steigti privačių karinių kompanijų šalies viduje, o tik siekia sukurti nacionalinį teisinį reglamentavimą, kurio pagrindu veiktų privačios karinės kompanijos. Būtent tam, jog privačių karinių kompanijų reglamentavimas būtų itin apibrėžtas, subjektai, prieš pradėdami veiklą, privalo gauti licenciją. Dar daugiau, įstatyme yra apibrėžta, kokiomis paslaugomis gali užsiimti privačios karinės kompanijos: karinis treniravimas, logistika bei žvalgyba, pagalba karinių operacijų metu, taip

⁴³ Jungtinių Tautų trečiasis komitetas, *Outsourcing military functions to private contractors leads to privatization of war, third committee warned*. [interaktyvus, žiūrėta 2020-01-20]. Prieiga per internetą: <https://www.un.org/press/en/2007/gashc3902.doc.htm?fbclid=IwAR3CmFvE2ZCRb_rZ_7wkzLNRN-PD2jKvc8 nB0WoRB-ET5z8W4E3c0-OiYZtpw>.

⁴⁴ Regulation of Foreign Military Assistance Act, 1998, Republic of South Africa government gazette. [interaktyvus, žiūrėta 2020-01-10]. Prieiga per internetą: <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Mercenaries/WG/Law/SouthAfrica6.pdf?fbclid=IwR1WZsLnCKdc_gx-s9EUlrmvmsdshcI86iH-bkRs3JguclLh-kpUD0Q1bw>.

pat personalo (apmokytų samdinių) suteikimas operacijoms vykdyti. Taip pat, šiame įstatyme įtvirtinta, jog visą privačių karinių kompanijų veiklą stebi ir prižiūri nacionalinis konvencinių ginklų kontrolės komitetas, kuris turi įgaliojimus suteikti leidimus steigti privačias karines kompanijas, vykdyti privačių karinių kompanijų priežiūrą bei kontrolę. Šio straipsnio autoriai pastebi, jog *de jure* Pietų Afrikoje sukurtas teisinis reglamentavimas yra vienas iš konkrečiausių, mažiausiai teisinių neaiškumų sukuriančių reguliavimų. Vis dėlto, *de facto* Pietų Afrikoje veikianči teisinė bazė privačių karinių kompanijų atžvilgiu kelia nemenkų išbandymų. Pavyzdžiui, „Erinys International“, sauganti Irake esančius naftos išteklius, vis dar nėra gavusi Pietų Afrikos nacionalinio konvencinių ginklų kontrolės komiteto licencijos užsiimti minėta veikla. Nepaisant to, „Erinys International“ nėra paskirta jokių sankcijų už be licencijos vykdomą ir plėtojamą veiklą⁴⁵. Taigi, licencija neturi jokios teisinės galios, o kompanijos vykdančios veiklą be pastarosios, nesulaukia jokių teisinių atoveiksmių. Apibendrinant galima teigti, jog sukurtas teisinis reglamentavimas teoriškai yra užpildantis visas teisės spragas, tačiau praktiškai minėto reglamentavimo reikšmė yra tik simbolinė.

3.5. PKK reglamentavimas Lietuvoje

Pastebėtina, jog Lietuvoje apie PKK veikla vis dar nėra plačiai analizuojama, o Lietuvos mastu veikia vos viena PKK, tai - RAE.LT, teikianči tarptautinio saugumo, profesionalaus karinio treniravimo, operatyvinės paramos paslaugas⁴⁶. Visą šios kompanijos personalą sudaro profesionalai, dabar jau atsargoje esantys kariai, atlikę tarnybą valstybinėje kariuomenėje bei sukaupę patirtį vykdanči tarptautines misijas Afganistane, Irake bei kituose karštuose taškuose⁴⁷. Pagrindinė RAE.LT vykdoma veikla - ginkluota laivų apsauga Indijos vandenyne bei kitos saugos paslaugos Afrikos žemyne. Nors RAE.LT didžioji dalis veikos vykdoma už Lietuvos ribų, tačiau kompanija yra įregistruota Lietuvos teritorijoje⁴⁸. Taigi, kompanijai galioja Lietuvos Respublikos įstatymai. Vis dėlto, kyla klausimas, kokie teisės aktai reglamentuoja tokių kompanijų veiklą, nes atskiro, išskirtinai PKK skirto reglamentavimo šiuo metu Lietuvoje nėra. Autorių atlikto interviu metu RAE.LT direktorius Robertas Jurgelaitis atsakė, jog kompanijos veikia apsaugos įmonių principu, o ginklus naudoja tik esant būtinajai ginčiai arba reikalingumui, laikantis LR ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymo⁴⁹ (toliau – Ginklų įstatymas) normų bei LR asmens ir turto apsaugos įstatymo⁵⁰ (toliau – Apsaugos įstatymas). Kitaip ta-

⁴⁵ JAGER. T., KUMMEL. G. *Private military and security companies: chances, problems, pitfalls and prospects*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007, p. 411.

⁴⁶ UAB RAE.LT internetinė svetainė. [interaktyvus, žiūrėta 2020-01-10] Prieiga per internetą: <<https://www.rae.lt>>.

⁴⁷ JURGELAITIS, Robertas. Interviu, 2019 m. išrašas.

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ Lietuvos Respublikos ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002-02-06, Nr. 13-467.

⁵⁰ Lietuvos Respublikos asmens ir turto apsaugos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2004-07-27, Nr. 116-4317.

riant, RAE.LT kontraktorius galima prilyginti apsaugos įmonių darbuotojams, turintiems leidimą profesiniais tikslais turėti ginklą. Autoriai pastebi, jog pagal Apsaugos įstatymo 2 straipsnį, asmens ir turto apsauga yra saugos tarnybų ir saugos padalinių vykdoma ginkluota ar neginkluota asmens ir turto sauga, kuria siekiama apsaugoti fizinis ir juridinius asmenis, užsienio juridinių asmenų filialus nuo neteisėto kėsanimosi į jiems priklausantį turtą, asmens gyvybę ir sveikatą. Toks reglamentavimas iš esmės atitinka PKK kontraktorių sąvoką, įtvirtintą tarptautinėje Montrė doktrinoje – PKK yra privataus verslo subjektai, teikiantys karines ir/arba saugumo paslaugas. Šios paslaugos iš esmės yra ginkluota asmenų arba objektų apsauga. Vis dėlto, nors Lietuvoje esanti teisinė bazė tinkamai reglamentuoja PKK veiklą Lietuvoje, tačiau šis teisinis režimas nereglamentuoja Lietuvos piliečių statuso, dirbančių užsienyje įregistruotiems PPK.

Interviu metu, Robertas Jurgelaitis pastebėjo, jog lietuviai, atlikę karo tarnybą yra labai paklausūs užsienio PKK rinkose. Tačiau, nesant nacionalinio reglamentavimo, Lietuvos piliečių, dirbančių užsienio PKK atžvilgiu, Lietuvai gali kilti nemenkų teisinių problemų. Pavyzdžiui, jeigu Lietuvos pilietis, dirbantis užsienio PKK, užduoties vykdymo metu, pažeistų tarptautinės teisės normas svetimoje šalyje, yra didelė grėsmė, jog Lietuva galimai turėtų atsakyti už tokio asmens veiksmus. Taigi, nors šiuo metu Lietuvoje nėra susiformavusi didelė PKK rinka, tačiau mąstant apie ateities perspektyvas, Lietuvos teisinė bazė turėtų papildyti teisės aktais, reglamentuojančiais Lietuvos piliečių, dirbančių užsienio PKK statusą. Pavyzdžiui, Lietuva galėtų pasekti Pietų Afrikos Respublikoje veikiančiu PKK kontraktorių reguliavimu - nauji teisės aktai turėtų numatyti, jog Lietuvos piliečiai, prieš pradėdami dirbti kitos šalies PKK, iš Lietuvos valstybinių institucijų, turėtų gauti leidimą, užsiimti minėta veikla. Tokiu būdu, Lietuva įvykdytų savo pareigą rūpintis, kad tik geros reputacijos piliečiai vyktų dirbti į užsienio PKK, taip mažindami incidentų riziką. Taip pat, sukuriant minėtą reglamentavimą, Lietuva įgyvendintų Montrė doktrinoje įtvirtintą gerąją praktiką, detalčiau apibrėžtų valstybių teises ir pareigas PKK klausimu bei įneštų teisinio aiškumo. Taigi, nors dabartinis apsaugos įmonių ir PKK teisinis sutapatinimas yra tinkamas, tačiau esamą teisinę bazę būtina praplėsti naujais teisės aktais, kurie reglamentuotų Lietuvos piliečių, dirbančių užsienio PKK rinkose, veiklą.

Išvados

1. Tiek nacionalinėje, tiek tarptautinėje teisinėje sistemoje vis dar nėra vieningo ir tvirto teisinio reglamentavimo PKK kontraktorių atžvilgiu. Atsižvelgiant į tai, tarptautinė teisinė bendruomenė turėtų remtis doktrinoje įtvirtintomis rekomendacijomis ir gerąja praktika skirta PKK kontraktorių reguliavimui.
2. PKK kontraktoriai negali būti lyginami su karo samdiniais ar valstybinių kariuomenių kariais, nes skiriasi jų statusas tarptautinės ir humanitarinės teisės prasme. Esminis skirtumas tarp šių kategorijų yra atskaitomybė valstybei.

3. Lietuvoje apie PKK veikla vis dar nėra plačiai analizuojama, o Lietuvos mastu veikla vos viena PKK. Minėtos kompanijos veikia apsaugos įmonių principu, o ginklus naudoja tik esant būtinajai ginčiai arba reikalingumui laikantis Lietuvos teisės aktų nustatytos tvarkos.
4. Lietuvos teisinę bazę PKK kontraktorių atžvilgiu būtina praplėsti naujais teisės aktais, kurie reglamentuotų Lietuvos piliečių, dirbančių užsienio PKK rinkose, veiklą. Naujasis reglamentavimas turėtų numatyti, jog asmenys, norintys dirbti užsienio PKK, turėtų gauti oficialų leidimą iš Lietuvos institucijų tokiai veiklai.

Literatūros šaltinių sąrašas

1. Teisės norminiai aktai

1.1. Lietuvos Respublikos teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002-02-06, Nr. 13-467.
2. Lietuvos Respublikos asmens ir turto apsaugos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2004-07-27, Nr. 116- 4317.

1.2. Užsienio valstybių teisės aktai

3. Regulation of Foreign Military Assistance Act, 1998, *Republic of South Africa government gazette*.
4. Jungtinių Amerikos Valstijų karinis kodeksas

1.3. Tarptautinės teisės aktai

5. 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijų Papildomas protokolas dėl tarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (I protokolas). *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 63-1909;
6. 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencija dėl elgesio su karo belaisviais. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 63-1907.
7. Afrikos Sąjungos konvencija samdinytės Afrikoje pašalinimui (Convention for the Elimination of Mercenarism in Africa), Organization of African Unity, CM/817 (XXIX), Annex II Rev. 1, 1977-07-03. [Interaktyvus, žiūrėta 2019-11-15]. Prieiga per internetą: <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201490/volume-1490-I-25573- English.pdf>>

2. Specialioji literatūra

1. JAGER, Thomas. KUMMEL, Gerhard. *Private military and security companies: chances, problems, pitfalls and prospects*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007, p. 411;
2. ŽILINSKAS, Justinas. Privačios karinės ir saugumo kompanijos ir jų reguliavimo problemos tarptautinėje humanitarinėje teisėje. *Jurisprudencija*, 2009, 3(117), p. 163-177;
3. AVANT, Deborah. *The Privatization of Security and Change in the Control of Force*, International Studies Perspectives no.5;
4. AVANT, Deborah. *The Market for Force*. Cambridge University Press, 2005;
5. LACHMANN, Richard. Why Privatize: The Reasons Rulers Today Buy, Rent, or Create Private Militaries. Iš *The Sociology of Privatized Security*. Palgrave Macmillan, 2019, p. 23-24;

- MALEŠEVIČ, Siniša. From Mercenaries to Private Patriots: Nationalism and the Private Military Contractors. Iš *The Sociology of Privatized Security*. Palgrave Macmillan, 2019, p. 45-66;
6. SCHOON, Eric; *et al.* Legitimacy Building in Policy and Practice: The Case of US Private Military and Security Contractors (PMSCs). Iš *The Sociology of Privatized Security*. Palgrave Macmillan, 2019, p. 67-83;
 7. WEINBERG, Samantha. *Last of the Pirates: In Search of Bob Denard*. London: Pantheon, 1995;
 8. SWED, Ori. CROSBIE, Thomas. *Introduction: Sociology and the Privatization of Security. The Sociology of Privatized Security*. Palgrave Macmillan, 2019, p. 1-19;
 9. BURLAND, Daniel. The Expansion of the US Military's Civilian Periphery and Corollary Progressive Changes in US Military Law. Iš *The Sociology of Privatized Security*. Palgrave Macmillan, 2019, p. 87-105;

3. Travaux préparatoires

1. 2011 m. JAV Kongreso specialios komisijos tyrimas dėl kontraktorių veiklos Irake ir Afganistane (Commission on Wartime Contracting in Iraq and Afghanistan. 2011. Transforming Wartime Contracting: Controlling Costs and Reducing Risks). [interaktyvus; žiūrėta 2019-10-14]. Prieiga per internetą: <https://cybercemetery.unt.edu/archive/cwc/20110929213922/http://www.wartimecontracting.gov/docs/CWC_FinalReport-highres.pdf>;
2. CUSUMANO, Eugenio. *Regulating private military and security companies: a multifaceted and multilayered approach*, EUI Working Papers, AEL 2009/11, [interaktyvus; žiūrėta 2019-12-04]. Prieiga per internetą: <https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/12953/AEL_2009_11.pdf?sequence=1>;
3. JURGELAITIS, Robertas. Interviu, 2019 m. Įrašas; JAV kariuomenės elgesio kodeksas (Executive Order 10631 - Code of Conduct for Members of the United States Armed Forces). [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.archives.gov/federal-register/codification/executive-order/10631.html>>;
4. PKK *Academi* veiklos principai. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.academi.com/pages/about-us/guiding-principles>>;
5. The Montreux Document [interaktyvus]. [žiūrėta 2020-01-08]. Prieiga per internetą: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/icrc_002_0996.pdf>. Stockholm International Peace Research Institute. Fact Sheet - Trends in world military expenditure, 2019 m. balandžio mėnuo [Interaktyvus, žiūrėta 2020-01-22]. Prieiga per internetą: <https://sipri.org/sites/default/files/2019-04/fs_1904_milex_2018_0.pdf>.
6. JTO generalinio sekretoriaus pranešimas apie civilių apsaugą karinių konfliktų metu, 2007 metų spalio 28 d. [interaktyvus; žiūrėta 2020-01-04]. Prieiga per internetą: <<https://undocs.org/S/2007/643>>.
7. Jungtinių Tautų trečiasis komitetas, *Outsourcing military functions to private contractors leads to privatization of war, third committee warned*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2020-01-20]. Prieiga per internetą: <https://www.un.org/press/en/2007/gashc3902.doc.htm?fbclid=IwAR3CmFvE2ZCRb_rZ_7wkzLRNPD2jKvc8nB0WoRB-ET5z8W4E3c0-OiYZtpw>.